

Серих О.В.,

к. ю. н.,

доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу Міжнародного гуманітарного університету

КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню джерел корпоративного права України. Проаналізовано думки вчених щодо визначення поняття корпоративного права. Обґрунтовано, що корпоративне право є комплексною галуззю права. Зазначено, що джерела корпоративного права, які належать до різних галузей права, мають неоднорідний і комплексний характер. Надано поняття «джерела корпоративного права». Здійснено класифікацію джерел корпоративного права України за різними підставами.

Ключові слова: акціонерне товариство, господарські товариства, джерела корпоративного права, корпорація, корпоративне право.

Постановка проблеми. Необхідною умовою діяльності господарських товариств є забезпечення ефективного та своєчасного захисту прав та охоронюваних законом інтересів учасників корпоративних відносин. Ця сфера правового регулювання є пріоритетною як у національному законодавстві, так і на міжнародному рівні. У зв'язку з цим, законодавство України про компанії також віднесено до пріоритетної сфери першого етапу виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженої Законом від 18 березня 2004 р. № 1629–IV [4].

Проте, законодавча неврегульованість, недосконалість формулювань положень нормативно-правових актів, наявність колізій у сфері корпоративних правовідносин призводять до неоднозначного тлумачення та застосування корпоративного законодавства, що викликає потребу у систематизованому розгляді джерел корпоративного права України.

Аналіз публікацій з досліджуваної проблеми. Дослідженням різних аспектів корпоративного права присвятили свої праці такі науковці як О.М. Вінник, Т.В. Кашаніна, О.Р. Кібенко, В.М. Кравчук, О.О. Мельник, В.К. Мамутов, І.В. Спасибо-Фатеева, М.О. Томашевська, В.С. Щербина та ін.

Внесок у розробку окремих питань в галузі діяльності корпорацій зробили вчені та юристи-практики: М. Азоян, А. Єфименко, Н. Бетіна,

В. Вербяний, М. Лібанов, П. Лукомський, Т. Лазанська та ін.

Однак, незважаючи на розробленість фундаментальних положень корпоративного права, у вітчизняній юридичній літературі деякі питання залишилися поза увагою науковців. Розгалуженість нормативно-правових актів, які регулюють широкий спектр корпоративних правовідносин, передбачає необхідність класифікації джерел корпоративного права.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження джерел корпоративного права та надання їх класифікації.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що серед науковців і досі триває дискусія щодо поняття, предмету, методу, місця корпоративного права у правовій системі України. У зв'язку з цим, неоднозначна думка вчених про поняття, систему і види джерел корпоративного права.

У правовій та економічній літературі термін «корпорація» (з лат. *corporeatio* — об'єднання, союз, товариство) застосовується в основному для визначення господарських товариств (перш за все акціонерних) — комерційних юридичних осіб, створених на об'єднаному майні засновників.

У нормах вітчизняного законодавства термін «корпоративне право» використовується як право особи, що виникає із його членства (участі) в будь-якій корпорації.

О.Р. Кібенко вважає предметом корпоративного права групу відносин зовнішнього характеру, що виникають між корпорацією і третіми особами; і внутрішнього характеру (внутрішньоорганізаційні, внутрішньофірмові), — учасниками яких є учасники (засновники) корпорації, сама корпорація (як юридична особа, суб'єкт права) та її органи [9, 12-13].

Російський автор Т.В. Кашаніна зазначає, що корпоративне право як право внутрішньофірмове — це «система правил поведінки, які розроблені в організації, заснованій на об'єднанні осіб і капіталів, виражають волю її колективу та регулюють різні сторони діяльності даної організації» [8, 59].

З прийняттям Закону України від 17 вересня 2008 р. «Про акціонерні товариства» [6] можна говорити про формування підгалузі корпоративного

права — акціонерного права. Хоча деякі вчені акціонерне право вважають правовим інститутом господарського права [7].

У широкому значенні корпоративне право — це право юридичних осіб, яке визначає порядок їх створення, функціонування і ліквідації. До такого розуміння корпоративного права схиляється В.М. Кравчук [11].

Враховуючи історію розвитку корпорацій у світі, і на підставі аналізу теоретичних засад корпоративних правовідносин корпоративне право слід розглядати саме як право господарських товариств — комерційних юридичних осіб, заснованих на об'єднанні капіталу (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. Отже, корпоративне право України як галузь права являє собою сукупність правових норм, які регулюють правові відносини, пов'язані із створенням, функціонуванням і ліквідацією господарських товариств.

Відносини, врегульовані нормами корпоративного права, різноманітні за своєю правовою природою і включають широкий спектр приватно-правових і публічно-правових відносин. Це дає змогу констатувати, що корпоративне право України — це комплексна галузь права, норми якої регулюють приватно-правові і публічно-правові відносини, пов'язані із створенням, діяльністю і ліквідацією господарських товариств, включаючи відносини внутрішньофірмового характеру.

З цього випливає неоднорідність і комплексний характер джерел корпоративного права, які належать до різних галузей права (господарського, цивільного, адміністративного, податкового та ін.) і включають локальні норми.

Джерела корпоративного права становлять єдину, цілісну систему, елементи (складові частини) якої перебувають у відносній субординації й ієрархічній підпорядкованості відповідно до логіки правового регулювання корпоративних правовідносин.

Під джерелами корпоративного права у формальному значенні слід розуміти результати діяльності державних органів та суб'єктів господарювання, тобто нормативно-правові акти та акти договірної характеру, які регулюють корпоративні правовідносини.

Основними принципами побудови системи джерел корпоративного права є їх конституційність і законність. Конституційність у цьому випадку передбачає сувору відповідність всіх джерел права основним принципам корпоративного регулювання, закріпленим у Конституції України. Законність означає обов'язкову відповідність підзаконних актів приписам законів, на підставі й на розвиток яких приймалися дані нормативно-правові акти.

Джерела корпоративного права можна класифікувати за різними підставами.

За характером прийняття джерела корпоративного права поділяються на такі, що приймаються державними органами (закони, укази, постанови тощо); і такі, що приймаються учасниками господарського товариства (статут, кодекс корпоративної поведінки тощо).

В залежності від юридичної сили необхідно виокремити Конституцію України, закони, підзаконні нормативно-правові акти, акти місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, локальні нормативно-правові акти.

Залежно від ступеня узагальненості слід розрізняти кодифіковані, поточні та комплексні джерела корпоративного права.

Кодифікованими джерелами корпоративного права є Цивільний кодекс України [2] (ЦКУ), Господарський кодекс України (ГКУ) [1].

Оскільки господарське товариство є юридичної особою, то на нього поширюються норми ЦКУ щодо юридичної особи. ГКУ регламентує правовий статус господарських товариств, зокрема, надає поняття підприємства, господарського товариства, визначає організаційно-правові форми господарського товариства, статутний капітал господарського товариства, права та обов'язки учасників господарського товариства тощо.

До поточних нормативно-правових актів можна віднести Закони України від 17 вересня 2008 р. «Про акціонерні товариства», від 19 вересня 1991 р. «Про господарські товариства» [3].

До комплексних нормативних актів належать Закон України від 7 грудня 2000 р. «Про банки і банківську діяльність», Закон України від 6 березня 1992 р. «Про приватизаційні папери» тощо.

За характером корпоративних правовідносин джерела корпоративного права доцільно поділяти на джерела як права внутрішньофірмового та корпоративного права, норми якого регулюють відносини, пов'язані із створенням, діяльністю і ліквідацією господарських товариств, включаючи відносини внутрішньофірмового характеру.

До внутрішньофірмових джерел корпоративного права відноситься корпоративний договір — нормативний договір, який містить норми корпоративного права, визначає універсалізацію прав і обов'язків сторін корпоративних відносин, надає їм тривалий, стабільний характер (наприклад, засновницький договір юридичної особи).

Серед внутрішньофірмових джерел корпоративного права важлива роль належить локальним нормативно-правовим актам (наприклад, статут, правила внутрішнього трудового розпорядку тощо), які чинні тільки в межах конкретного підприємства, установи, організації.

Корпоративний (локальний) правовий акт — документ органу корпорації, що містить корпоративні норми та регулює різні сфери діяльності товариства: управління товариством, фінансові питання, цінні папери товариства [10].

Окреме місце серед джерел корпоративного права займають корпоративні звичаї. Корпоративний звичай — це правило, підсумок постійного і однакового застосування правил (наприклад, завершувати роботу в певний час, повідомляти керівництво про факти, що порушують звичний розпорядок життя організації).

Корпоративні прецеденти — корпоративні рішення, що використовуються як зразок для вирішення в корпорації аналогічних справ (наприклад, вручення іменинникам цінних подарунків).

В залежності від окремих сфер господарської діяльності слід виокремити загальні і спеціальні джерела корпоративного права.

Застосування норм загальних законів пояснюється тим, що господарські товариства розглядаються національним законодавством як суб'єкти господарської (підприємницької) діяльності і, відповідно, підпадають під стандартні норми в галузі господарської (підприємницької) діяльності.

До загальних джерел треба відносити нормативні акти, які регулюють порядок здійснення господарської (підприємницької) діяльності в Україні: ЦКУ від 16 січня 2003 р., ГКУ від 16 січня 2003 р., Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р.; Закон України від 19 вересня 1991 р. «Про господарські товариства», Закон України від 17 вересня 2008 р. «Про акціонерні товариства», Закон України від 1 червня 2000 р. «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», Закон України від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців», Закон України від 30 червня 1999 р. «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та ін.

На акціонерні товариства поширюється не тільки законодавство про господарську діяльність, а й законодавство про цінні папери і фондовий ринок, зокрема: Закон України від 23 лютого 2006 року «Про цінні папери та фондовий ринок», Закон України від 30 жовтня 1996 р. «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», Закон України від 10 грудня 1997 р. «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» та інші нормативні акти.

О.Р. Кібенко правильно стверджує, що істотні особливості має правовий статус господарських товариств, які створюються у сфері спільного інвестування, банківської, страхової і депозитарної

діяльності, на ринку цінних паперів та деяких інших сферах підприємницької діяльності. Правовий статус цих господарських товариств визначається спеціальним інвестиційним, банківським, страховим, біржовим законодавством, законодавством, що визначає правовий статус професійних учасників фондового ринку [9; 37-38].

Таким чином, до спеціальних джерел корпоративного права відносяться нормативно-правові акти про господарські товариства у сфері приватизації, регулювання фондового ринку, інвестиційної діяльності тощо.

У корпоративному законодавстві можна виокремити як групи законів, що безпосередньо регулюють правовий статус господарського товариства, так і такі, що так чи інакше пов'язані з діяльністю господарських товариств.

Це положення ґрунтується на визначенні спеціальних, так званих «похідних» форм господарських товариств, таких як фондова біржа, холдингова компанія, банк, страхова компанія тощо, щодо створення, функціонування яких законодавством встановлені особливі вимоги.

Так, відповідно до статті 21 Закону України від 23 лютого 2006 року «Про цінні папери та фондовий ринок» [5] фондова біржа утворюється та діє в організаційно-правовій формі товариства (крім повного, командитного товариства і товариства з додатковою відповідальністю) або дочірнього підприємства об'єднання торговців цінними паперами, та провадить свою діяльність відповідно до Цивільного кодексу України, законів, що регулюють питання утворення, діяльності та припинення юридичних осіб, з особливостями, визначеними цим Законом.

У законодавстві про господарські товариства окремо можна виділити закони, що регулюють порядок створення і діяльності фінансових посередників: Закон України від 15 березня 2001 року «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», Закон України від 15 березня 2006 року «Про холдингові компанії в Україні», Закон України від 17 березня 1996 р. «Про страхування», Закон України від 7 грудня 2000 р. «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» та ін.

Правовий статус господарських товариств з іноземними інвестиціями визначається Законом України від 18 вересня 1991 р. «Про інвестиційну діяльність», Законом України від 19 березня 1996 р. «Про режим іноземного інвестування».

Діяльність акціонерних товариств, створених в процесі корпоратизації і приватизації державних підприємств регламентується приватизаційним законодавством.

До приватизаційного законодавства належать: Закон України від 4 березня 1992 р. «Про приватизацію державного майна» (в редакції від Закона України від 19 лютого 1997 р.), Закон України від 6 березня 1992 р. «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», Закон України від 6 березня 1992 р. «Про приватизаційні папери», Закон України від 10 липня 1996 р. «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі», Закон України від 14 вересня 2000 р. «Про особливості приватизації об'єктів незавершеного будівництва».

Висновки. Вищевикладене дозволяє дійти висновку, що джерела корпоративного права становлять єдину, цілісну систему, елементи (складові частини) якої перебувають у відносній субординації й ієрархічній підпорядкованості відповідно до логіки правового регулювання корпоративних правовідносин. Представлена класифікація джерел корпоративного права України сприятиме розвитку вітчизняного корпоративного законодавства і усуненню недоліків законодавства про господарські товариства.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18, № 19-20, № 21-22. — Ст. 144.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40—44. — Ст. 356.
3. Закон України від 19 вересня 1991 р. «Про господарські товариства» // Відомості Верховної Ради. — 1991. — № 49. — Ст. 682.
4. Закон України від 18 березня 2004 р. «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 29. — Ст. 367.
5. Закон України від 23 лютого 2006 року «Про цінні папери та фондовий ринок» // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 31. — Ст. 268.
6. Закон України від 17 вересня 2008 р. «Про акціонерні товариства» // Відомості Верховної Ради України. — 2008. — № 50-51. — Ст. 384.
7. Вінник О.М. Акціонерне право: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; за ред. В.С. Щербини: КНУ ім. Т. Шевченка. — К.: Атіка, 2000. — 544 с.
8. Кашанина Т.В. Корпоративное право (право хозяйственных товариществ и обществ): учебник для вузов. — М.: Издательская группа НОРМА — ИНФРА-М, 1999. — 815 с.
9. Кибенко Е.Р. Корпоративное право Украины. — Харьков: Эспада, 2001. — 288 с.
10. Кирилловых А.А. Корпоративное право: курс лекций. — М.: Юстицинформ, 2009. — 192 с.
11. Кравчук В.М. Корпоративне право. — К.: Істина, 2005. — 720 с.

Серых Е.В. Классификация источников корпоративного права Украины.

Аннотация. Статья посвящена исследованию источников корпоративного права Украины. Проанализированы мнения ученых об определении понятия корпоративного права. Обосновано, что корпоративное право является комплексной отраслью права. Отмечено, что источники корпоративного права, которые принадлежат к разным отраслям права, имеют неоднородный и комплексный характер. Представлено понятие «источники корпоративного права». Осуществлена классификация источников корпоративного права Украины по различным основаниям.

Ключевые слова: акционерное общество, хозяйственные общества, источники корпоративного права, корпорация, корпоративное право.

Serykh E. V. Classification of corporate law sources of Ukraine.

Summary. The article is devoted to research of corporate law sources of Ukraine. Scientists's opinions of corporate law concept determination are analysed. It is proven that a corporate law is the complex field of law. It is marked that the corporate law sources, which belong to the different fields of law, have heterogeneous and complex character. A definition «corporate law sources» is given. Corporate law sources of Ukraine are classified on different grounds.

Key words: joint-stock company, economic companies, corporate law sources, corporation, corporate law.